

*Այս դասի (մոտիվացնող ներածական տեսանյութ+ դասի տեքստ+ բառարան+ինքնաստուգիչ հարցեր) յուրացման համար հարկավոր է մինչև **4 ժամ**:*

ԴԱՍ 8

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՊԱՏԺԻ ԵՎ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԱՅԼ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ցուցումներ

ՄՈՏԻՎԱՑՆՈՂ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆՅՈՒԹ
(Հասանելի է Արդարադատության ակադեմիայի կայքի հեռուստուցման բաժնում և հեռուստուցման փաթեթի կրիչում)

Մինչև 5 րոպե

Անչափահասների գործերով արդարադատություն իրականացնելիս ամենաբարդ և պատասխանատու որոշումներից մեկը երեխայի կողմից կատարված հանցագործությանն արձագանքելու արդյունավետ և առավելագույնս երեխայի լավագույն շահից բխող միջոցի ընտրությունն է, քանի որ մի կողմից առկա է հանցանք կատարած երեխա, ում վարքագիծը մեծապես պայմանավորված է եղել տարիքային առանձնահատկություններից բխող իրողությամբ, և առկա է մտահոգություն, որ քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառումը կարող է անդառնալիորեն և բացասաբար

Ուշադրությամբ կարդացե՛ք տեքստը (օգտվելով բառարանից) և այն յուրացնելուց հետո միայն անցե՛ք հաջորդ մասերին /ինքնաստուգիչ հարցեր, առաջադրանք/:

Մինչև 180 րոպե

անդրադառնալ նրա հետագա կյանքի վրա, մյուս կողմից՝ կատարված հանցագործությամբ խախտվել են այլ անձի իրավունքները և դրան չարձագանքելը երեխայի մոտ կարող է ձևավորել անպատժելիության զգացում՝ դրանից բխող բոլոր բացասական հետևանքներով: Ուստի, իրավասու մարմնի առաջնային խնդիրը պետք է լինի կատարված արարքին տալ համաչափ պատասխան, ընտրել պատժի կամ քրեաիրավական ներգործության այնպիսի տեսակ, որը հանցանք կատարած անչափահասի համար կլինի իմաստավորված, կապահովի հասարակությունում նրա վերաինտեգրումը, վերասոցիալականացումը և նոր հանցագործությունների կանխարգելումը:

Նշված խնդրի լուծման համար առանցքային կարևորություն ունեն այն սկզբունքները և մոտեցումները, որոնք պետք է կիրառվեն անչափահասների գործերով արդարադատություն իրականացնելիս: Անչափահասների նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոց նշանակելիս դատարանները ղեկավարվում են 2 խումբ սկզբունքներով.

1. Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքերով, որոնք հավասարապես կիրառելի են թե՛ չափահասների, թե՛ անչափահասների նկատմամբ,
2. Անչափահասների նկատմամբ կիրառվող առանձնահատուկ սկզբունքներով, որոնց ձևավորումը պայմանավորված է անչափահասների տարիքային, սոցիալական, ֆիզիոլոգիական, հոգեբանական առանձնահատկություններով:

1-ին խումբ սկզբունքների թվին են դասվում՝ *օրինականության* (նշանակվող պատժի նախատեսված լինելը

քրեական օրենսգրքում), նշանակվող պատժի որոշակիության (դատավճռում հստակ պետք է նշված լինի ինչպես պատժատեսակը, այնպես էլ պատժաչափը), արդարության և անհատականացման (նշանակվող պատիժը պետք է համապատասխանի կատարված արարքին, հանցավորի անձնավորությանը), հիմնավորվածության (դատարանի կողմից պետք է հիմնավորվի կոնկրետ գործով այս կամ այն պատժատեսակի կամ քրեաիրավական ներգործության միջոցի նշանակման անհրաժեշտությունն ու նպատակահարմարությունը), մարդասիրության (պատիժը չպետք է անձին ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք պատճառի կամ նվաստացնի նրա արժանապատվությունը) սկզբունքները: Դրանք արտացոլված են նաև ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի [1] հոդված 61-ում.

1. Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները:

2. Պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:

3. Հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

Վերջին ձևակերպումը հանդիսանում է «քրեական

ռեպրեսիայի տնտեսման» սկզբունքի դրսևորում, որի էությունն այն է, որ դատարանը միշտ պետք է նախապատվություն տա առավել մեղմ պատժատեսակին, եթե այն բավարար է սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, անձի հետագա հանցավոր վարքագիծը կանխելու, նրա վերասոցիալականացման համար: Այս սկզբունքը առանձին կարևորություն ունի անչափահասների նկատմամբ պատիժ նշանակելիս:

Պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքներից զատ՝ անչափահասների նկատմամբ կիրառվում են առանձնահատուկ սկզբունքներ և մոտեցումներ: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec (2008) 11 հանձնարարականում սահմանված՝ «Պատիժների կամ այլ միջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների» [4] կետ 2-ի վերլուծությունից հետևում է, որ անչափահասների նկատմամբ պատիժներ կամ նրանց հանցավոր վարքագծին արձագանքելու այլ եղանակներ նշանակելիս, առաջնահերթություն պետք է տրվի դաստիարակչական բնույթի, կանխարգելիչ և վերականգնողական միջոցներին: Օրինակ, եթե հնարավոր է պատժի նպատակներին հասնել անչափահասի նկատմամբ ոչ թե պատիժ, այլ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելով, ապա պետք է ընտրվի քրեաիրավական արձագանքման այդ տարբերակը:

Նույն փաստաթղթում նշված են նաև անչափահասների գործերով արդարադատության՝ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայով [2] սահմանված սկզբունքները՝ խտրականության արգելքը, «երեխայի լավագույն շահը», երեխայի բնականոն զարգացումն ապահովող ներգործության միջոցի ընտրությունը որպես առաջնահերթություն դիտելը, ազատությունից զրկելու հետ կապված ներգործության

միջոցները որպես ծայրահեղ միջոց դիտարկելը և դրանց այլընտրանք հանդիսացող միջոցների լայն կիրառությունը, երեխայի լաված լինելու իրավունքը երաշխավորելը, երեխայի արժանապատվությունը հարգելը: Այս սկզբունքների խախտման անթույլատրելիությունը նշել է նաև ՄԻԵԴ-ը՝ Թ-ն և Վ-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործերով [5, 6]:

Երեխայի նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոց նշանակելու սկզբունքները առավել մանրամասն սահմանված են Պեկինյան կանոնների [3] կետ 17.1-ում.

ա) Ներգործության միջոցները միշտ պետք է համարժեք լինեն ոչ միայն իրավախախտման հանգամանքներին և ծանրությանը, այլև անչափահասի դրությանը և կարիքներին, ինչպես նաև հասարակության պահանջներին:

բ) Անչափահասի անձնական ազատության սահմանափակման մասին որոշումը պետք է ընդունվի միայն հարցի մանրագնին քննարկումից հետո, և սահմանափակումը պետք է հասցնել հնարավոր նվազագույնի:

գ) Անչափահաս իրավախախտին պետք չէ զրկել ազատությունից, եթե միայն նա մեղավոր չի ճանաչվում այլ անձի դեմ բռնությամբ լուրջ արարք գործելու կամ լուրջ իրավախախտումներ բազմիցս կատարելու մեջ, և եթե առկա չէ արձագանքման այլ համապատասխան միջոց:

դ) Անչափահասի գործի քննության ժամանակ նրա բարեկեցության հարցը պետք է որոշիչ գործոն լինի:

Անչափահասների գործերով արդարադատություն իրա-

կանացնելիս առանձնահատուկ են նաև այն նպատակները, որոնց պետք է ձգտի իրավասու մարմինը: Մասնավորապես, Պեկինյան կանոնների կետ 5.1-ի համաձայն՝ «...անչափահասների գործերով արդարադատության համակարգը պետք է հատկապես կարևորի անչափահասի բարեկեցությունը և ապահովի, որ անչափահաս իրավախախտների նկատմամբ կիրառվող ցանկացած միջոց միշտ համարժեք լինի թե՛ իրավախախտի առանձնահատկություններին, թե՛ իրավախախտման հանգամանքներին»: Ներկայացված դրույթից հետևում է՝ անչափահասների գործերով արդարադատություն իրականացնելիս պետք է ապահովվեն.

Անչափահասի բարեկեցությունը ապահովելու նպատակը, ինչը ենթադրում է՝ խուսափել զուտ պատժիչ ներգործությունից, հանցագործությանն արձագանքելիս նշանակել այնպիսի քրեաիրավական ներգործության միջոցներ, որոնք կապահովեն հանցանք կատարած անչափահասի կարիքները, կերաշխավորեն երեխայի լավագույն շահից գործելու պահանջը:

«Համաչափության սկզբունքի» ապահովման նպատակը, ինչը ենթադրում է կատարվածին՝ իրավախախտման ծանրությանը, բնույթին, հանցանք կատարած անձի առանձնահատկություններին (առողջական, սոցիալական վիճակին, մտավոր զարգացման, հասունության աստիճանին, ընտանեկան հանգամանքներին, կյանքի պայմաններին և այլն), հանցագործությունից հետո դրսևորած վարքագծին (օրինակ՝ պատճառված վնասը հարթելը կամ հատուցելը) համաչափ արձագանքի երաշխավորում:

Այս նպատակները, թեև փոքր-ինչ վերացական և անորոշ կերպով ամրագրում են գտել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի

հողված 90-ի 1-ին մասում, որի համաձայն՝ «անչափահասի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հաշվի են առնվում նրա կյանքի և դաստիարակության պայմանները, հոգեկանի զարգացման աստիճանը, առողջության վիճակը, անձի այլ առանձնահատկությունները, ինչպես նաև նրանց վրա այլ անձանց ազդեցությունը...»:

Ներկայացված դրույթից հետևում է, որ ՀՀ-ում դատարանը պետք է ուշադրություն դարձնի՝

ա) անչափահասի կյանքի և դաստիարակության պայմաններին՝ որոշելու, թե որքա՞նով են այդ պայմանները (օրինակ՝ ընտանիքի նյութական ծանր վիճակը, ընտանիքում հաճախակի բնույթ կրող վիճաբանությունները, բռնության գործադրումը, երեխայի ծնողի կամ ընտանիքի այլ անդամի կողմից ավրտիկա չարաշահումը կամ թմրանյութ գործածելը, անբարո վարքագիծը, երեխայի նկատմամբ անտարբերությունը, ծնողական հոգատարության, ընտանիքում ջերմ հուզական կապերի բացակայությունը, երեխայի մոտ ամենաթողության մթնոլորտի ձևավորումը) դերակատարություն ունեցել անչափահասի հանցավոր վարքագծի ձևավորման առումով,

Փորձեք ավելացնել օրինակները:

բ) հոգեկանի զարգացման աստիճանին, ինչը ենթադրում է անձի մտավոր, կամային և հուզական ոլորտների գնահատում: Անչափահասներին բնութագրական համարձակությունը, վճռականությունը, անկայունությունը, իմպուլսիվությունը, կամակորությունը, էմպաթիայի բացակայությունն են հաճախ պայմանավորում նրանց շեղվող կամ հանցավոր վարքագիծը,

գ) առողջական վիճակին (ինչպես ֆիզիկական, այնպես

էլ՝ հոգեկան), քանի որ հանցավոր վարքագծի դրսևորումը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես անձի ֆիզիկական արատներով, քրոնիկ հիվանդություններով պայմանավորված հոգեկան վիճակով, այնպես էլ տարաբնույթ հոգեկան խանգարումներով, որոնք ոչ միշտ են հանգեցնում անմեղսունակության կամ սահմանափակ մեղսունակության: Բացի այդ, այս գործոնների պարզաբանումը կարևոր է նաև անչափահասի հատուկ կարիքները բացահայտելու և դրանց բավարարումը երաշխավորող քրեաիրավական արձագանքի միջոց ընտրելու համար,

դ) անձի այլ առանձնահատկություններին: Այս ձևակերպումը շատ ընդգրկուն է և թույլ չի տալիս հստակ կողմնորոշվել, թե ո՞ր հանգամանքները կամ հատկանիշները պետք է ուսումնասիրվեն անչափահասի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս: Ենթադրվում է, որ դրանք պետք է բնութագրեն, օրինակ, անձի վարքագիծը, արժեքային համակարգը, մոտիվացիոն ոլորտի առանձնահատկությունները, նրա կարիքները, սոցիալական կարգավիճակը (վերաբերմունքը ուսմանը, աշխատանքին, ընկերներին, հասարակությանը, հասարակության համար ընդունելի արժեքային համակարգին, ունակությունը դիմակայելու շրջապատի բացասական ազդեցությանը, մանկական մոտիվացիայով պայմանավորված առանձնահատկությունները՝ արկածախնդրություն, ամեն գնով ինքնահաստատման, մեծ երևալու ձգտում, պատճառված վնասը հարթելու ձգտումը և այլն),

ե) երեխայի վրա այլ անձանց ազդեցությունը, որի գնահատումը խիստ կարևոր է. երեխային բնութագրական է ներշնչվողականությունը, ուրիշի ազդեցության տակ ընկնելը, հեշտությամբ գայթակղվելը, որոնք էական դեր են խաղում նրա հանցավոր վարքագծի մեխանիզմում: Ընդ որում, «այլ անձ»

ասելով, պետք է հասկանալ ինչպես չափահաս, այնպես էլ անչափահաս անձի: Պարզապես անհրաժեշտ է, որ անչափահասը ոչ թե պարզապես գործի այլ անձի հետ, այլ նրա վարքագիծը պայմանավորված լինի այդ անձի բացասական ազդեցությամբ:

Փաստորեն, նշված գործոնների ուսումնասիրությունն է դատարանին թույլ տալիս վեր հանել ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 62-ում ուղղակիորեն ամրագրում չստացած պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքները և նշանակել մեղմ պատիժ:

Անչափահասի կողմից կատարված հանցանքը քննելիս երեխայի լավագույն շահից բխող որոշում կայացնելու համար դատարանը պետք է ամբողջական տեղեկատվություն ունենա երեխայի, նրա սոցիալական կարգավիճակը, կարիքները բնութագրող հանգամանքների, ինչպես նաև ՀՀ-ում հասանելի, հանցանք կատարած երեխաների համար նախատեսված վերականգնողական, կրթական բնույթի ծրագրերի վերաբերյալ: Երեխայի վերաբերյալ տեղեկատվությունը դատարանը կարող է ստանալ անչափահասի ծնողներից, հարևաններից, ընկերներից, ուսուցիչներից կամ այլ անձանցից ու մարմիններից: Ճիշտ կլիներ, որ նման տեղեկատվությունը հավաքելով զբաղվեր ոչ միայն դատարանը, այլ դա զուգակցվեր հատուկ մասնագետի (օրինակ՝ սոցիալական աշխատողի/ սոցիալական մանկավարժի, հոգեբանի, պրոբացիոն ծառայության աշխատակցի) կողմից անչափահասի վերաբերյալ պատրաստված զեկույցով, որը թույլ կտար առավել հավաստի ներկայացնել անչափահասի հոգեբանական բնութագիրը, նրան բնութագրող բոլոր առանձնահատկություններն ու կարիքները: Յավոք, ներկայումս համապատասխան կանոնակարգումների բացակայության պատճառով ՀՀ-ում նման պրակտիկա չի գործում:

Անչափահասների գործերով արդարադատության գործընթացում հատուկ մասնագետի (օրինակ՝ սոցիալական աշխատողի/սոցիալական մանկավարժի, հոգեբանի) ներգրավվածության անհրաժեշտության մասին առավել մանրամասն կխոսվի Դաս 10-ի շրջանակներում:

Այսպիսով, ներկայացված դասի շրջանակներում քննարկեցինք

- այն առանձնահատուկ մոտեցումները, սկզբունքները, որոնք պետք է կիրառվեն անչափահասների նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցներ նշանակելիս:

Ակնհայտ է, որ ամենակարևոր մոտեցումը երեխայի լավագույն շահի պահպանումն է, որը պետք է երաշխավորվի ինչպես հանցանք կատարած անչափահասի, այնպես էլ անչափահաս տուժողի և վկայի հետ առնչության ընթացքում:

Հաջորդ դասի շրջանակներում կքննարկենք

- ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային փաստաթղթերով անչափահաս տուժողների և վկաների պաշտպանության հիմնախնդիրները:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Երեխայի լավագույն շահ – Երեխայի իրավունքների երաշխավորման սկզբունք, որի առանցքում նրա բարեկեցության ապահովումն է՝ նպատակ հետապնդելով առավելագույնս երաշխավորել երեխայի անվտանգությունը, ինչպես նաև նրա առաջնահերթ կարիքների բավարարումն ու խնամքը: Երեխայի լավագույն շահը որոշվում է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքով, հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝ երեխայի տարիքը, նրա հասունության մակարդակը, մտավոր և ֆիզիկական կարիքները, այդ կարիքների բավարարման համար համապատասխան խնամքի հնարավորությունը, ծնողների ներկայությունը կամ բացակայությունը, նրանց հետ հուզական կապը, երեխայի զարգացման համար ծնողի/ների, ընտանիքի անդամների հետ անվտանգ պայմաններում շփվելու կարևորությունը, երեխայի սոցիալական շփումը (դպրոց, ընկերներ, մասնակցություն մշակութային կյանքին, սոցիալ-մշակութային խմբակներին և այլն), ինչպես նաև երեխայի մշակութային, լեզվական, հոգևոր, կրոնական կապերը:

Շեղվող վարքագիծ – Տվյալ հասարակության մեջ ընդունված նորմերին հակասող վարքագիծ:

Էմպաթիա – Մեկ այլ անձի հոգեվիճակը ընկալելու, նրան ապրումակցելու ունակություն:

Սոցիալական աշխատող – Մասնագետ, ով օգնում է անհատներին, խմբերին և համայնքներին լուծելու իրենց սոցիալական հիմնախնդիրները՝ այդ նպատակով օգտագործելով առկա

Ցուցումներ

Ուշադրությամբ ծանոթացեք տերմիններին, իսկ դասի տեքստի յուրացման հետ կապված դժվարությունների դեպքում կրկին անդրադարձեք դրանց:

Մինչև 25 րոպե

միջոցներն ու հնարավորությունները կամ ստեղծելով նորերը:

Սոցիալական մանկավարժ - Մասնագետ, ով ուսումնասիրում է անձի դաստիարակության և ձևավորման վրա սոցիալական միջավայրի ներգործությունը:

Վերահնտեգրում - Միջոցառումների համալիր՝ ուղղված անձի խախտված կամ կորցրած հասարակական կապերի և հարաբերությունների վերականգնմանը, ինչը թույլ կտա նրան առանց կոնֆլիկտների ապրել սոցիալական միջավայրում և հարաբերվել այլ անձանց հետ, զերծ մնալ հանցավոր վարքագծի դրսևորումից:

Վերասոցիալականացում - Իրավական, կազմակերպական և սոցիալ-հոգեբանական միջոցառումների իրականացման գործընթաց՝ ուղղված իրավախախտում կատարած անձի արժեքային կողմնորոշումների, վարքագծի նորմերի, մոդելների՝ հասարակության կողմից ընդունելի տարբերակների վերափոխմանը:

Վերականգնողական միջոցներ - Պետական կամ հասարակական կազմակերպությունների կողմից իրականացվող միջոցառումներ (օրինակ՝ կրթական ծրագրեր, հոգեբանական աջակցության ծրագրեր)՝ ուղղված իրավախախտում կատարած անձի վերասոցիալականացմանը, վերահնտեգրմանը, դրական ներանձնային փոփոխությունների խթանմանը, ինչն էլ կնվազեցնի հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու հավանականությունը:

Այլընտրանքային միջոցներ – Ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակներ (օրինակ՝ տուգանք, հանրային աշխատանքներ) կամ

քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցներ (օրինակ՝ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ) կամ արձագանքման այլ միջոցներ (օրինակ՝ մեդիացիա կիրառելը, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը և փորձաշրջան սահմանելը):

Անչափահասի բարեկեցություն – Երեխայի անվտանգության ապահովում և կարիքների (առաջնահերթ կամ հատուկ) բավարարում:

Անչափահասի կարիքներ – Երեխայի կյանքի ու բնականոն զարգացման համար անհրաժեշտ կենսաֆիզիոլոգիական, սոցիալական պահանջմունքները, որոնց թվին են դասվում՝ ֆիզիոլոգիական կարիքները(առողջ սնունդ, ջուր, քուն, կացարան, մարդկային վերաբերմունք), անվտանգության և անձեռնմխելիության հետ առնչվող կարիքները (վտանգներից, բռնությունից և անտեսումից պաշտպանված լինելը, ֆինանսական անվտանգությունը, առողջապահական ծառայությունների հասանելիությունը), սոցիալական կարիքները(սիրված, ընդունված լինելու, տարեկիցների հետ շփվելու), արժանապատվության, հարգված լինելու կարիքը (քաջալերումը, հավանության արժանանալը, ծնողների, ընկերների, ուսուցիչների կողմից հարգանքի արժանանալը), ինքնադրսևորումը (հոբբիներ, ստեղծագործել) (4; 370-476):

Անչափահասի հատուկ կարիքներ – Երեխայի կյանքի ու բնականոն զարգացման համար անհրաժեշտ կենսաֆիզիոլոգիական, սոցիալական պահանջմունքներ, որոնց գոյությունը պայմանավորված է երեխայի «ինչ-որ բան» անելու, օրինակ,

հիվանդություններով պայմանավորված՝ որոշակի տեսակի սնունդ կամ ըմպելիք օգտագործելու, ֆիզիկական արատներով պայմանավորված՝ ազատ տեղաշարժվելու, սոցիալիզացիայի խնդիրներով պայմանավորված՝ հանրակրթական ուսումնական հաստատություն հաճախելու, հոգեբանական խնդիրներով պայմանավորված՝ փակ տարածությունում գտնվելու անկարողությամբ: